

Білоног А. П.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Досліджено теоретичні питання пенсійного страхування. Здійснено аналіз наукових підходів до трактування дефініції “пенсійне страхування”. Викладено авторський підхід до визначення економічної сутності пенсійного страхування.

Ключові слова: пенсія, страхування, пенсійне забезпечення, пенсійне страхування.

Пенсійне страхування як складова системи пенсійного забезпечення є базовою й однією з найважливіших соціально-економічних гарантій стабільного розвитку, оскільки торкається інтересів як працездатної, так і непрацездатної частини суспільства. Державні програми пенсійного забезпечення (захисту) відіграють велику роль не тільки в соціальному і суспільно-політичному житті держави, а й у фінансово-бюджетній системі країни, впливаючи на акумулювання та інвестування грошових ресурсів пенсійної системи у регіональному і галузевому аспектах. Пенсійне страхування – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності.

Загалом держава як найвища форма організованого існування суспільства є єдиною можливим гарантом здійснення соціального захисту й генератором соціальної політики¹.

Пенсійне страхування як концепція пенсійного забезпечення становить уособлення сформованої, узгодженої, організованої та акцептованої суспільством думки стосовно формування грошових фондів із метою фінансування очікуваних ризиків втрати годувальника, настання інвалідності чи дожиття до пенсійного віку. В добу панування соціалістичного романтизму у другій половині ХХ ст. фундатори солідарних страхових пенсійних систем вважали, що зв'язок між поколіннями нерозривний, а фінансування пенсій працівниками, за низької частки пенсіонерів у роки післявоєнного сплеску народжуваності (кінець 40-х – 50-ті роки ХХ ст.), зберігатиме свій тренд і надалі. Однак сьогодні, з погіршенням демографічної ситуації як у світі загалом, так і в Україні зокрема, пенсійне страхування як концепція пенсійного забезпечення трансформує свою організаційну структуру: солідарна відповідальність поколінь має бути заміщена персоніфікацією пенсійних відносин кожного громадянина в системі пенсійного страхування.

Як фінансово-економічний механізм пенсійне страхування зумовлює порядок фінансування пенсій на страхових засадах із усією, притаманною цьому специфічному сегменту фінансових відносин, атрибутикою. В основу цього положення покладено зв'язок між економічними поняттями “пен-

¹ Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін ; за наук. ред. В. Федосова. – К. : КНЕУ, 2002. – С. 15–17.

сія” і “страхування”, що структурно є відповідно формою й методом фінансового механізму. Кожне з понять – самостійна економічна величина, водночас їх похідна – “пенсійне страхування” – охоплює специфічну сферу теоретичного інструментарію, що дає відповідь на важливе запитання прикладного характеру: “У який спосіб можна забезпечити ефективне фінансування пенсійного захисту?”.

Використання достатнього емпіричного наукового доробку вітчизняних й іноземних учених-економістів, а також світових міжнародних організацій дає змогу розглянути сутність поняття “пенсійне страхування” комплексно, експлікуючи його найважливіші характеристики для максимально змістовного відображення предмета цього дослідження і подальшого генерування ефективних реформістських заходів в Україні.

Питання розвитку пенсійного забезпечення досліджували багато вітчизняних вчених-економістів і правників, зокрема: С. Березіна, Н. Борецька, М. Бойко, С. Вегера, І. Гнибіденко, В. Грушко, Ю. Діденко, О. Зарудний, Б. Зайчук, А. Колот, Т. Косова, Е. Лібанова, Б. Надточій, О. Палій, М. Ріппа, В. Сахацький, А. Якимів, В. Яценко та ін. Утім поняття “пенсії”, “пенсійне забезпечення”, так само як “страхування”, на сьогодні остаточно не досліджене і, відповідно, не має узагальненого наукового трактування. Специфіка полягає в динамічній природі його форми, що великою мірою визначається методом фінансування. Протягом часу, починаючи з доби Римської імперії, де пенсії за віком виплачували легіонерам у вигляді земельних ділянок, до сьогодні, коли сучасні пенсійні системи передбачають індивідуальні пенсійні внески, а виплати мають лише грошовий еквівалент, форма пенсій суттєво змінилася. Єдиною, незмінною характеристикою залишилося суспільне усвідомлення пенсій як форми матеріального забезпечення громадян. Відповідне узагальнене тлумачення подано в економічному словнику-довіднику за редакцією Г. І. Башнянина: “Пенсія (з лат. pensio – платіж, плата) – це періодична, здебільшого щомісячна, грошова виплата – форма матеріального забезпечення громадян”². О. К. Соловйов розглядає це поняття як щомісячні грошові виплати для компенсації громадянам заробітку (доходу), втраченого у зв’язку з досягненням установленого законом віку, настанням інвалідності, утратою годувальника, а також за іншими підставами³.

Пенсійне страхування з метою формування джерел фінансування пенсій є основою пенсійної системи у розвинутих країнах. Розрізняють обов’язкове та добровільне пенсійне страхування. Згідно з вітчизняним законодавством також передбачено дві форми пенсійного страхування: обов’язкове державне пенсійне та добровільне недержавне пенсійне страхування.

² Генеза ринкової економіки (політекономія, макроекономіка, мікроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): терміни, поняття, персоналії / В. С. Іфтемчук, В. А. Григор’єва та ін. ; за наук. ред. Г. І. Башнянина, В. С. Іфтемчук. – К. : Магнолія плюс, 2004. – С. 403.

³ Соловьев А. К. Экономика пенсионного страхования : учеб. пособие для вузов / А. К. Соловьев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 335 с.

Обов'язкове пенсійне страхування полягає в тому, що сам факт укладення трудового договору чи реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності породжує зобов'язання сплачувати визначені законодавцем страхові внески незалежно від волі працівника чи роботодавця⁴.

Достатньо містке визначення економічної сутності пенсійного страхування подано в дослідженні С. А. Мельнікова: це особлива сфера регламентованих державою суспільних відносин щодо формування індивідуальних страхових фондів/прав шляхом сплати пенсійних внесків і надання за їхній рахунок довічної персональної грошової компенсації (пенсійних виплат) у випадку дожиття до пенсійного віку, настання інвалідності чи втрати годувальника членами сім'ї. Ключова відмінність між пенсійним забезпеченням і пенсійним страхуванням, зазначає автор, полягає в тому, що останнє є засобом пенсійного забезпечення, до якого можуть також входити спеціальна допомога особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, соціально-побутові послуги (допомога на поховання пенсіонера), пенсійні пільги (право дострокового виходу на пенсію, обчислення пільгового стажу), гарантії мінімальної пенсії за віком, а також система пенсійних надбавок, доплат, компенсацій і підвищень⁵.

Науковці зазначають, що пенсійне страхування (один із видів соціального страхування) – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності. Одна з головних форм соціального захисту, в основі якої лежить страховий метод, тобто внесення в особливі фонди обов'язкових платежів суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності й видів господарської діяльності та особами найманої праці, які працюють на умовах трудового договору, й використання державою цих коштів для матеріального забезпечення громадян. Поняття “соціальне страхування” пов'язують із проблемою фінансового забезпечення соціальних виплат⁶.

Упорядники короткого словника страхових термінів не виокремлюють поняття “пенсійне страхування”, а наводять визначення соціального страхування: це гарантована державою система заходів матеріального забезпечення трудящих і членів їх сімей похилого віку при хворобах, втраті працездатності, для підтримки материнства і дитинства, а також охорони здоров'я членів суспільства⁷.

О. Л. Ботвинська обґрунтовує відмінності у поняттях “соціальне страхування”, “державне страхування”, “особисте страхування” (таблиця).

⁴ Юрій С. І. Соціальне страхування : підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. – К. : Кондор, 2006. – С. 58.

⁵ Мельніков С. А. Пенсійне страхування та напрями його реформування в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С. А. Мельніков ; КНЕУ. – К., 2009. – 14 с.

⁶ Юрій С. І. Соціальне страхування : підручник / С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська. – К. : Кондор, 2006. – С. 58; Теоретичні основи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.com.ua/view_socialstrahov.php?id=56.

⁷ Ротова Т. А. Короткий словник страхових термінів / Т. А. Ротова, Л. О. Заволока, Т. Є. Терещенко. – К. : М-во фінансів України, 1998. – С. 54.

Критерії визначення понять видів страхування

Критерії	Вид страхування		
	соціальне	особисте	державне
<i>Об'єкт страхування</i>	Життя, здоров'я, працездатність найманих працівників	Життя, здоров'я, дієздатність особи, особисте майно, відповідальність тощо	Життя, здоров'я, дієздатність окремих категорій працівників, державних службовців тощо
<i>Форма здійснення</i>	Обов'язкова та добровільна		
<i>Спосіб фінансування</i>	Перерозподільний і накопичувальний		
<i>Форма власності</i>	Державна, приватна		
<i>Завдання (цілі)</i>	Забезпечення певного рівня життя	Забезпечення певного рівня життя, як додаткове – отримання прибутку	Забезпечення певного рівня життя
<i>Сфера поширення – вигодонабувачі</i>	Наймані працівники – фізичні особи	Будь-які верстви населення – фізичні особи та юридичні особи	Окремі категорії працівників – фізичні особи та окремі юридичні особи
<i>Кількість учасників страхування</i>	Мінімум – три: страхувальник, застрахований, страховик	Мінімум – два: (застрахована особа, страховик)	Мінімум – чотири: страхувальник, застрахований, страховик, державний бюджет
<i>Фінансовий тягар зі сплати страхових внесків (джерело формування фонду)</i>	Витрати страхувальника	Особисті доходи чи заощадження застрахованих осіб	Державний бюджет
<i>Участь держави у забезпеченні виплат</i>	Можлива у вигляді позик у разі тимчасового дефіциту коштів	Не передбачається	Можлива
<i>Функції</i>	Ризикова, захисна, компенсаційна		
<i>Приклад</i>	Обов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві, обов'язкове страхування медичних працівників небюджетних установ від ризику ВІЛ	Особисте пенсійне страхування в страхових організаціях різних форм власності (зокрема і в ПФУ), страхування життя, здоров'я, працездатності тощо в різних страхових організаціях	Державне обов'язкове страхування життя і здоров'я суддів, народних депутатів і членів їх сімей тощо

Джерело: Ботвинська О. Л. *Обов'язкове соціальне пенсійне страхування* : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / О. Л. Ботвинська ; Нац. наук. центр "Інститут аграрної економіки" Укр. акад. аграр. наук. – К., 2009. – 20 с.

Добровільне пенсійне страхування – вид особистого страхування на підставі відповідного договору між страховиком і дієздатним громадянином, за яким у разі настання пенсійного віку громадянин має право на одержан-

ня додаткової пенсії за рахунок сплати страхових внесків⁸. Договір добровільного страхування додаткової пенсії укладається у письмовій формі й засвідчується страховим свідоцтвом (полісом, сертифікатом). Підприємства й організації за рішенням адміністрації та профспілкового комітету, якщо це передбачено колективним договором (угодою), а також колгоспи та інші кооперативні організації за рішенням загальних зборів можуть відшкодувати працівникам за рахунок власних коштів, призначених для оплати праці, повністю або частково внески, сплачені ними за договорами добровільного страхування додаткової пенсії (ст. 9 Закону України “Про пенсійне забезпечення”⁹).

Пенсійне страхування за класифікацією належить до особистого страхування – сфери страхування, в якій об’єктом страхових відносин є життя, здоров’я, працездатність і пенсійне забезпечення людини. Таке страхування спрямоване на забезпечення захисту сімейних доходів громадян, а також на нагромадження ними коштів для підвищення рівня свого фінансового добробуту.

Особисте страхування – це страхування майнових інтересів, пов’язаних із життям, здоров’ям, працездатністю і додатковими пенсіями страхувальника або застрахованої особи. У межах особистого страхування здійснюються страхування життя та пенсій, страхування від нещасних випадків і медичне страхування.

Принциповими особливостями страхування життя і пенсій, що відрізняють цю сферу особистого страхування від інших видів ризикового страхування, є: ошадний характер договору страхування, тобто передбачається повне повернення засобів страхувальнику з нарахованими процентами до закінчення терміну дії договору; термін дії договору – довгостроковий; одноразова або періодична сплата страхових премій із таким розрахунком, щоб їхня загальна сума дорівнювала страховій сумі. Страховими випадками страхування життя вважаються смерть, дожиття та додаткові випадки, пов’язані зі шкодою для здоров’я в період договору. До видів страхування життя і пенсій належать змішане страхування життя, страхування дітей, шлюбне страхування й страхування додаткових пенсій. У світовій практиці страхування життя передбачено страхування капіталу і ренти.

М. І. Карлін наголошує, що страхування пенсій – це вид особистого страхування і водночас різновид ренти, за якого страховик бере на себе зобов’язання виплачувати застрахованому в певному розмірі та з певною періодичністю пенсію протягом життя або обумовленого строку, а страхувальник – сплачувати страхові внески¹⁰. Страхування ренти передбачає, що

⁸ Електронна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.

⁹ Про пенсійне забезпечення : закон України від 05.11.1991 № 1788-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1788-12/print1343203495099687>.

¹⁰ Карлін М. І. Фінансова система України : навч. посіб. / М. І. Карлін. – К. : Знання, 2007. – 324 с.

страхувальник вносить до страхової компанії за один раз або розстроченими платежами певну суму, яку вона використовує для цілей інвестування. Після визначеного в договорі страхування часу (віку) одержують певні виплати сам страхувальник (якщо живий), або особа, на користь якої було укладено договір страхування, або спадкоємці.

Науковці Л. Т. Тюптя та І. Б. Іванова стосовно пенсійного страхування зауважують, що коли угодою встановлюється зобов'язання страховика здійснювати страхові виплати при досягненні застрахованою особою пенсійного віку, ці виплати справді набувають значення додаткової пенсії¹¹. Страхування такої пенсії має доповнювати систему державного пенсійного забезпечення, яке нині не в змозі гарантувати нормальний рівень життя громадянам пенсійного віку.

Договір пенсійного страхування може бути укладений як із громадянами (фізичними особами), так і з юридичними особами – спілками, товариствами, підприємствами тощо. Договір страхування пенсії може укладатися однією особою на користь другої. Страховою подією є досягнення застрахованою особою пенсійного віку. Договори страхування укладаються з дієздатними громадянами. Максимальний вік застрахованої особи на момент укладення договору обмежений (один рік до пенсійного забезпечення), однак є програми, які передбачають виплату пенсії з наступного місяця після дати сплати страхового внеску. Страхування громадян здебільшого розпочинається незалежно від стану здоров'я на момент укладення угоди. Страхова сума визначається в договорі у розмірі суми періодичних страхових виплат, що в угодах пенсійного страхування можуть називатися пенсіями. Іноді передбачається участь особи в прибутку, який страхова організація отримує в результаті інвестування страхових внесків із цього виду страхування.

Також науковці виокремлюють поняття пенсії (ренти) з інвестиційним планом – вид пенсійного страхування або страхування ренти, коли застрахована особа поряд із щорічними виплатами одержує дохід від інвестування страхових резервів страховою компанією. За такого виду страхування резерв внесків розміщується в цінних паперах, курс яких визначається ринковим шляхом¹².

Дослідники М. М. Касьяненко, М. В. Гринюк та П. В. Цимбал узагальнили специфічні ознаки типової соціально-економічної системи, інтерпретація яких у пенсійній сфері дає змогу ширше розкрити сутність системотвірного тлумачення пенсійного страхування¹³:

1. Цілеспрямованість (мета) системи означає, що в суспільстві виокремлюється соціальна група громадян (пенсіонери), котрі з певного моменту життя не можуть гарантувати й забезпечувати власне матеріальне станови-

¹¹ Тюптя Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К. : ВМУРОЛ “Україна”, 2004. – 420 с.

¹² Сушко В. А. Страхование : слов.-справ. / В. А. Сушко. – М. : Книжный мир, 1999. – С. 123.

¹³ Касьяненко М. М. Організація роботи та управління органами Державної податкової служби України : навч. посіб. / М. М. Касьяненко, М. В. Гринюк, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2001. – С. 63.

ще, об'єктивно потребуючи існування соціальної системи, спрямованої на їхній захист (у цьому випадку – системи пенсійного страхування).

2. Наявність функцій системи (для досягнення певної мети вона докладає зусиль) реалізується через створення компетентних органів влади, наділених низкою повноважень для забезпечення пенсійного захисту (накопичення пенсійних активів, їх інвестування й здійснення подальших виплат) усім, визначеним чинним законодавством, категоріям пенсіонерів.

3. Прагнення до самозбереження (кожна система намагається зберегтися в теперішній якості; якщо вона досить високоорганізована, то не тільки пристосовується, а й прагне впливати на інші системи) відображається в характерному для всіх пенсійних систем довгостроковому циклі накопичення прав на пенсійний захист (стаж роботи, пенсійні внески) та можливому тривалому періоді здійснення пенсійних виплат, а отже, й труднощів щодо будь-яких її трансформацій, оскільки учасники системи критично налаштовані до змін “правил гри” у такому довгочасному пенсійному процесі (якщо, звичайно, не йдеться про чергове підвищення пенсійних виплат на солідарній основі, за відсутності необхідного стажу чи відповідних внесків).

4. Інформативність (функціонування та розвиток соціальних систем не можливі без інтенсивного обміну інформацією між ними й середовищем, між ланками систем, між різними системами) – очевидно, що облік спланичених роботодавцями, найманими працівниками й державою пенсійних внесків, їх інвестування на фінансовому ринку та зберігання потребують зручного, достовірного й функціонального інформаційного забезпечення.

5. Відкритість (передбачає інтенсивний обмін із зовнішнім середовищем інформацією, предметами тощо; ступінь відкритості залежить від об'єктивних (державна, службова та професійна таємниця) і суб'єктивних (надумані причини, пов'язані з бюрократизмом, необґрунтованими заборонами тощо) факторів, полягає у регламентації солідарних правил участі для всіх громадян країни у системі пенсійного страхування, наявності можливостей для плідної співпраці з міжнародними організаціями й здійснення зовнішнього відомчого і громадського контролю за ефективним використанням пенсійних активів).

6. Здатність до самоуправління, тобто підтримання своєї діяльності в оптимальному для системи режимі з метою забезпечення цілісності. З поступовим переходом до персоніфікації пенсійного захисту, пенсійна система потребує нових підходів до самоуправління, оскільки перерозподільна функція державного органу витісняється новими функціями учасника фінансового ринку.

Стосовно визначення сутності пенсійного страхування у вітчизняній нормативно-правовій базі, то у ст. 9 “Добровільне страхування додаткової пенсії” Закону України “Про пенсійне забезпечення”¹⁴ було передбачено, що поряд із державним пенсійним забезпеченням трудящі мають право укладати договори добровільного страхування додаткової пенсії. Джерелом

¹⁴ Про пенсійне забезпечення : закон України від 05.11.1991 № 1788-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1788-12/print1343203495099687>.

для виплати такої пенсії в системі Української державної страхової комерційної організації (Укрдержстрах) є страховий фонд, який складається на 50 % із особистих внесків трудящих і на 50 % з коштів державного бюджету. Підприємства й організації за рішенням адміністрації і виборного органу первинної профспілкової організації (профспілкового представника), якщо це передбачено колективним договором (угодою), а також колгоспи та інші кооперативи за рішенням загальних зборів можуть відшкодувати працівникам за рахунок власних коштів, призначених для оплати праці, повністю або частково внески, сплачені ними за договорами добровільного страхування додаткової пенсії.

У свою чергу, у Законі України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” розрізняються:

- солідарна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності й субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом;
- накопичувальна система загальнообов’язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб’єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення й здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом¹⁵.

У вітчизняному законодавстві немає чіткого визначення добровільного пенсійного страхування. Поняття “страхування довічної пенсії” згадується у ст. 6 “Добровільне страхування та його види” Закону України “Про страхування” від 07.03.1996 № 85/96-ВР. Нею визначається, що страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов’язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку. Умови договору страхування життя також можуть передбачати обов’язок страховика здійснити страхову виплату у разі нещасного випадку, що стався із застрахованою особою, та (або) хвороби застрахованої особи. Якщо при настанні страхового випадку визначено регулярні послідовні довічні страхові виплати (страхування довічної пенсії), обов’язкове зазначення у договорі страхування ризику смерті застрахованої особи протягом періоду між початком дії договору страхування та першою страховою виплатою з-поміж довічних страхових виплат. У інших випадках передбачення ризику смерті застрахованої особи обов’язкове протягом усього строку дії договору страхування життя.

¹⁵ Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування : закон України від 09.07.2003 № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/print1343203495099687>.

Страхові виплати за договором страхування життя здійснюються в розмірі страхової суми (її частини) та (або) у вигляді регулярних, послідовних виплат, обумовлених у договорі страхування сум (ануїтету).

Водночас ст. 62 Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення” містить тлумачення страхування довічної пенсії (довічні ануїтети) й регламентує порядок укладення та оплати договору страхування довічної пенсії за рахунок пенсійних коштів учасника недержавного пенсійного фонду¹⁶. Довічні пенсії (довічні ануїтети) виплачуються учасникам фондів страховими організаціями, з якими ці учасники уклали договір страхування довічної пенсії, за рахунок коштів, перерахованих таким організаціям.

Договір страхування довічної пенсії укладається між учасником фонду й страховою організацією згідно із законодавством про страхування з урахуванням вимог, передбачених цим Законом і пенсійним контрактом, після настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду відповідно до цього Закону. Для укладення договору страхування довічної пенсії учасник фонду надає страховій організації довідку адміністратора про обсяг належних йому пенсійних коштів.

Учасник фонду повідомляє адміністратора про вибрану ним страхову організацію та подає письмову заяву про перерахування до неї належних йому пенсійних коштів. Учасник фонду, крім учасника накопичувальної системи пенсійного страхування, має право перерахувати до страхової організації свої пенсійні кошти повністю або частково. Учасник накопичувальної системи має право при досягненні пенсійного віку, передбаченого ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, укласти договір страхування довічної пенсії на умовах та в порядку, встановлених цим Законом і Законом України “Про страхування”.

У разі відстрочення часу призначення пенсії за віком відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” учасник накопичувальної системи пенсійного страхування має право укласти договір страхування довічної пенсії з пізнішого строку, визначеного ним відповідно до ст. 29 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”, але не пізніш як через 10 років після досягнення пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. При цьому він зобов’язаний повідомити адміністратора про відстрочення часу призначення пенсії за віком.

Учасник фонду, який є учасником накопичувальної системи пенсійного страхування, може використати кошти, обліковані на його індивідуальному пенсійному рахунку у фонді, для поповнення суми коштів, облікованих на накопичувальному пенсійному рахунку в Накопичувальному фонді, у випадку, передбаченому абз. 3 ч. 1 ст. 56 Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”.

¹⁶ Про недержавне пенсійне забезпечення : закон України від 09.07.2003 № 1057-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15/print1329899927342793>.

Страхова організація розраховує розмір довічної пенсії, який зазначається в договорі страхування довічної пенсії, на підставі актуарних розрахунків згідно із сумою, визначеною особою, яка укладає договір, та довідкою, виданою адміністратором пенсійного фонду, про наявність у такої особи цієї суми пенсійних коштів. У разі перерахування до страхової організації коштів для оплати договору страхування довічної пенсії у сумі, що не відповідає сумі, визначеній у заяві особи, яка придбає довічний ануїтет, розмір довічної пенсії слід скоригувати відповідно до актуарних розрахунків протягом трьох днів після отримання грошових коштів від пенсійного фонду.

Коли несвоєчасно сплачені вкладником на користь учасника фонду пенсійні внески надійшли до фонду після дати перерахування страховій організації належних цьому учаснику пенсійних коштів, адміністратор фонду зобов'язаний перерахувати суму цих внесків до страхової організації, з якою зазначений учасник уклав договір страхування довічної пенсії. У додатку до договору страхування довічної пенсії, який є невід'ємною його частиною, визначається новий її розмір відповідно до оплаченого договору страхування, встановлений на дату внесення цього додатка у договір страхування.

Страхова організація зобов'язана надати учасникові пенсійного фонду, з яким укладено договір, письмове повідомлення про надходження коштів від фонду та їхній розмір протягом семи робочих днів після їх отримання, а також про скоригований розмір довічної пенсії у разі такого коригування.

Для забезпечення виплати довічної пенсії страховою організацією адміністратор зобов'язаний на підставі заяви учасника фонду про перерахування пенсійних коштів забезпечити таке перерахування протягом п'яти робочих днів після отримання заяви.

Пенсійні кошти перераховуються страховій організації у сумі, визначеній у заяві учасника фонду, зважаючи на суму, обліковану на індивідуальному пенсійному рахунку цього учасника на день настання визначеного ним пенсійного віку.

У разі несвоєчасного перерахування адміністратор за власний рахунок сплачує учасникові фонду пеню в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України в розрахунку на один день від суми, що підлягає перерахуванню, за кожний день прострочення платежу.

Порядок обчислення й перерахування суми пенсійних коштів встановлюються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Коли сума пенсійних коштів, що підлягає перерахуванню страховій організації, не досягає мінімального розміру пенсійних накопичень, встановленого Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, учасник фонду (а в разі його смерті – спадкоємці) має право отримати належні йому пенсійні кошти як одноразову пенсійну виплату.

Страхова організація зобов'язана відшкодувати збитки особі, з якою укладено договір страхування довічної пенсії, пов'язані з недотриманням нею умов цього договору, згідно із законом.

Порушення адміністратором або страховою організацією, з якою укладено договір страхування довічної пенсії, встановленого пенсійним контр-

актом або цим договором порядку оплати договору страхування або виплати відповідної пенсії не може бути підставою для жодного обмеження права учасника фонду на належні йому пенсійні кошти та обумовлені виплати. Тобто пенсійне страхування становить сукупність особливих замкнених перерозподільних відносин між його суб'єктами з питань акумулювання страхових внесків і подальшого створення пенсійних фондів для забезпечення грошової допомоги громадянам, які досягли пенсійного віку.

Економічну сутність пенсійного страхування наведено на рисунку.

Рисунок. Схема пенсійного страхування

Складено автором.

На нашу думку, пенсійне страхування можна визначити як соціально-економічну систему взаємопов'язаних інфраструктурних елементів, учасників пенсійного захисту й пенсійних відносин, що ґрунтується на страхових засадах, фінансовому механізмі формування страхових пенсійних фондів, інвестування/індексації накопичених пенсійних активів та подальшої виплати страхового відшкодування за умов настання страхового випадку та набуття права на пенсію, яка також передбачає інвестиційну премію.

Така соціально-економічна система абсолютно реально втілюється в сучасному суспільному житті. Явище пенсійного захисту відображається у визнаному суспільством та науково детермінованому суспільному інституті, а процес актуалізації пенсійних відносин становить забезпечення всіх відносин у суспільстві щодо накопичення пенсійних заощаджень задля фінансування майбутніх пенсій. Водночас пенсійна соціально-економічна система є продуктом раніше сформульованих теоретичних концепцій і детермінованого фінансового механізму, що свідчить про однорідність, цілісність та тісний взаємозв'язок між наведеними тлумаченнями пенсійного страхування.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2013